

t ö r t é n e l e m p e d a g ó g i a i
FÜZETEK

25.

BUDAPEST • 2007

A Magyar Történelmi Társulat
Tanári Tagozata
és az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kara kiadványa

Sorozatszerkesztő :
SZABOLCS OTTÓ

ISSN 1417-7498

A kiadásért felel Magasi András országos titkár

Tartalom

Jelen és jövő

- Dr. Szabolcs Ottó:* A történelemtanítás jövőjének gondjairól.....5
- Szamborovszkyné Nagy Ibolya:* Történelmenül és (szinte) változatlanul (A történelemtanítás régen és ma k. h. 22-44 között Ukrajnában)11
- Fleisz Judit-dr. Fleisz János:* A romániai történelemtanítás helyzete és néhány sajátossága napjainkban.....24

Elmélet és gyakorlat

- Iklódiné Bacher Valéria:* A terrorizmus és tanítása35
- Borosné Pádár Éva:* A terrorizmus és tanítása 42
- Halász Judit:* A terrorizmus és tanítása 55

A tudományok klasszikusai a történelemtanításról

- Szent-Györgyi Albert:* Az oktatás és az egyre bővülő ismeretek..... 67
- Klasszikusok a történelemtanításról és a történelemtanításról.....76

Szemle

- Dürr Béla:* A „Hogyan tanítom az EU-t?” tanári pályázat díjkiosztójáról.....89
Pivárcsi István: Játékos történelmi feladatok minden évfolyam számára.....92
Benkes Mihály: Helyzetkép a Fekete-Afrikáról (Sz. O.)..93

Kitekintés

- Prof. Dr. Walter Fűrnrrohr:* A háborútól napjainkig - röviden.....95
Singo Minamizuka: A japán történelemtankönyvek történelemszemléleti problémái.....103

SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY IBOLYA

Töretlenül és (szinte) változatlanul

*(A történelemtanítás régen és ma k. h. 22-44 között,
Ukrajnában)*

A cím megfogalmazását jelzésérték nek szántuk, mivel ez fejezi ki legtömörebben a történelemtanítás utóbbi fél évszázados állapotát Ukrajnában, azon belül Kárpátalján. Az 1959 végén napvilágot látott, törvény által szabályozott szerkezeti beosztáson szinte semmit nem változtattak, csak a tartalmat tologatták, ill. töltötték meg részben új tartalommal. Eladásom során ezt szeretném bemutatni, kronológiailag haladva el re az id ben.

1959. október 8-án a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és a Szovjetunió Minisztertanácsa határozatot fogadott el „Az iskolai történelemtanításban végrehajtandó néhány változtatásról”, amit az 1958. december 24-én kiadott oktatási törvény irányzott el. Mivel ez a törvény általánosan kötelezővé tette a nyolcosztályos képzést, most már rendezni, de fként egységesíteni lehetett végre a tudományágak szerinti beosztást, s ezen belül a történelem tanítását is. Az 1959-es pártés kormányhatározat szerint a történelem iskolai oktatása a következőképpen dlt el:

- 4. osztály - epizodikus olvasmányok a Szovjetunió történetéből 1;
- 5. osztály - az ókor történetének elemi ismeretei;
- 6. osztály - a középkor történetének elemi ismeretei;
- 7-8. osztály - a Szovjetunió történetének elemi ismeretei, a szovjet állam társadalmi és államszerkezeti ismereteinek főbb vonásai, valamint a külföldi országok új- és legújabb kori történetének ismeretei;
- 9-11. osztály - a Szovjetunió történetének és a külföldi országok új- és legújabb kori történetének rendszeres ismeretei.

A Szovjetunió alkotmányát, abból is a polgári, munkajogi, valamint a szovjet jog néhány más ágazata és a tagköztársaságok alkotmányának főbb vonásait a középiskola 11. osztályában kell tanítani.

Ennek a határozatnak a 3. pontja bízta meg a kommunista pártok Központi Bizottságait és a tagköztársaságok Minisztertanácsait, hogy vegyék fontolóra a köztársaságok története oktatásának bevezetését iskoláikban.¹ Röpke kilenc év múlva meg is jelent az első ukrán SZSZK történetét bemutató kísérleti könyv, melyet 1969-ben már magyar nyelvre is lefordítottak, hiszen az ukrán tagköztársaság területén magyar nyelven tanuló szovjet-ukrán tanulók is voltak.

1960. április 25-én egy újabb párthatározat rendelkezett a *Politikai tudományok alapjai* tárgy tanításának bevezetéséről, ami később a *Társadalomtudományi ismeretek* nevet kapta, és két éven keresztül heti két alkalommal, összesen 70 órában került oktatásra. Ez magában foglalta a Szovjetunió alkotmányát, a marxista-leninista filozófiát, a politikai gazdaságtant és a tudományos kommunizmus alapjait.

Ezzel létrejött a történelemtanítás azon rendszere, melynek alapján a mai napig folyik az oktatás a Szovjetunió egykori tagköztársaságából 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában is. A szovjet érában felmerült egy párszor az épp soron lév , az iskolai oktatást érint reformok idején, hogy a tárgyat spirális vagy koncentrikus tanterv alapján kellene tanítani, ám mivel az 1959-es történelemoktatási reformhoz hasonló volumen változtatásokra a Szovjetunióban már nem került sor, ezért a nagy váltás rendszeresen el is maradt.

Mikor 1991-ben - a szovjet birodalom széthullásával - megalakult a független ukrán köztársaság, a hivatalos szervek, méltányolva a Szovjetunióban folyó oktatás nemzeti identitásra és hazaszeretetre gyakorolt hatását, a független Ukrajnában ugyanezt a szovjet tapasztalatot használták fel. A Szovjetunió történetét egy az egyben behelyettesítették Ukrajna történetével. Ez ugyanúgy er ltetett és m vi tantárgy lett, mint egykor a Szovjetunió története, hisz Ukrajna szuverén államként csak a 20. században jött létre. Ukrajna a középkorban nem létezett, hiszen a Kijevi Rusz, óorosz államként, nemcsak az ukránoké, hanem az oroszoké és fehéroroszké is volt. A jelenlegi Ukrajna területén kés bb Litvánia, Lengyelország, Oroszország és más országok osztoztak. Épp ezért külön tárgyként oktatni Ukrajna történetét anakronizmusnak is t nhet, hisz még az ukrán etnikumú földek különállósága is csak rövid ideig létezett, a *Hetmanscsina* vagy *Kisorosz Kollégiumok* idején. Ezt a felfogást a jelenlegi haladó ukrán történészek és intelligencia közül is sokan vallják.² Minden más szerkezeti és óraszámelosztás maradt a régiben, bár egy id re szüneteltették a társadalomtudományi alapismeretek oktatását.

A tárgy oktatásában megmaradt a kettős jelleg, vagyis a világtörténelemmel kronológiailag párhuzamosan Ukrajna történelmét oktatták külön tárgyként, eltérő óraszámokban. Az ország történelmének tananyagelosztása osztályonként a következőképpen nézett ki:

- 7. osztály - a kezdetektől a 16. század közepéig;
- 8. osztály - a Lublini uniótól a 18. század végéig;
- 9. osztály - a 19. század elejétől 1914-ig;
- 10. osztály - 1914-1939;
- 11. osztály - 1939-től napjainkig.

Az egyetemes történelem oktatása a 6. osztályban kezdődik el, az alábbi anyagelosztásban:

- 6. osztály - az ókor történelme (a kezdetektől 1476-ig);
- 7. osztály - középkor (476-tól a 15. század végéig, a nagy földrajzi felfedezésekig);
- 8. osztály - a 15. század végétől 1789-ig;
- 9. osztály - újkor (1789-1914);
- 10. osztály - legújabb kor (1914-1939);
- 11. osztály - legújabb kor (1939-től napjainkig).

Nem lehet nem észrevenni az 1939-es párthatározat és a független Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete alapján kialakult rendszerek közötti hasonlóságot, azonosítást.

Az 1991-1997 közötti időben a múlt eseményeinek felülvizsgálata és bírálata folyt nemcsak Ukrajnában, hanem az egykori Szovjetunió szinte minden részében. Az ukrán történelem átértékelése egészen a kezdetekig ment vissza, sokszor homlokegyenest más következtetésekre jutva, mint 5-10 évvel korábban.

A magyar és orosz tannyelvű iskolákban ekkor terjedt el a nemzeti történelem oktatása, amibe nagy lendülettel ve-

tették bele magukat a lelkes szaktanárok.³ Ennek alapvető oka az 1991/1992-es tanévtől az volt, hogy az iskolai autonómia keretében a kötelező tárgyak mellett először jelent meg a választhatók listája is. Közben szép csendben maradt a Szovjetunióban kialakított történelemoktatási rendszer, csak most már nem a Szovjetunió, hanem Ukrajna története tette és teszi ki a tárgy oktatására fordított óraszám több mint felét.⁴

A szabadabb óra- és tárgyelosztás az 1993/1994-es tanévtől még nagyobb mozgásteret engedélyezett a tanintézeteknek. Ekkor merült fel újra a lehetőség, hogy a lineáris történelemkutatást koncentrikussá vagy spirálissá alakítsák át. Ennek latolgatása és vitája igencsak elhúzódott. Az Oktatásügyi és Tudományos Minisztérium Tudományos Módszertani Tanácsához beérkezett javaslatokból és az akkori hatalom, valamint oktatási hivatalnokok elképzeléseiből azután a szakminisztériumban kidolgozták az általános képzés iskolák állami szabványát, vagyis a Nemzeti alaptantervet, amit Ukrajna Miniszteri Kabinetje 24-es sorszámmal 2004. január 14-én hagyott jóvá. A NAT meghatározza a tanulók elé állított azon követelményeket, amit az állam mint fenntartó vár el az általános és középiskolás végzetéseitől. A történelem a *Társadalomtudományok* tantárgycsoportba került, ami a következő tudományágak ismereteit integrálja magába: helytörténet, Ukrajna története, egyetemes történelem, jogtan, erkölcs-tan, gazdaságtan, filozófia, állampolgári ismeretek.⁵

Az általános iskola 5-9. osztályaiban heti 12-13 órát (az öt osztályban, évi összességében 420 órát), a középiskola 10-12. osztályaiban heti 10 órát (a három osztályban, évi

össességében 350 órát) kap a tárgycsoport. A kötelező tárgyaknak ez a 8,6%-át teszi ki.⁶

A társadalomtudományok oktatásának folyamata három kapcsolat köré kell hogy felépüljön: *a)* ember és ember; *b)* ember és társadalom; *c)* ember és természet közötti viszony. Társadalmilag mindenképpen az ukránstúdióra kell építeni. Ehhez a tervezethez a 2005/2006-os tanévre jelentek meg az új tantervek, mert akkor kerültek 5. osztályba azok a tanulók, akik már az új, tizenkét éves oktatási rendszerben - akkor még úgy gondoltuk - másképp fogják majd tanulni a történelmet. Azóta kiderült, hogy szinte semmi vagy pontosabban, alig valami változott. Az 5. osztályban a tárgy *Bevezetés a történelembe*⁷ nevet kapta, ami prehistorikus jelleget kell hogy viseljen, s célja a tanulóknak a történelemmel mint tudománnyal való alapvető megismertetése. Ehelyett a négy nagy feldolgozandó témakör a következő címeket viseli:

1. téma - *A Rusz-Ukrajna fejedelemség*
2. téma - *A kozák Ukrajna*
3. téma - *Ukrajna a 19-20. században*
4. téma - *A mai Ukrajna*

Vagyis ugyanaz, mint a Szovjetunió idejében volt az általános iskola negyedik osztályában tanított tárgy tartalma. Amiben nem is lenne semmi kivétlnivaló, ha a jelenlegi Ukrajna homogén nemzetállam lenne, s nem élnének területén több mint 20%-ban más etnikumú állampolgárok is. Ezek szemszögéből nézve pedig már nem egyértelműen elfogadható, hogy például a tízéves magyar nebulóknak arról ír a tankönyve és ne adj' Isten, tanára is arról beszél anyanyelvén, hogy „*a mi ukrán népünk*” és a „*mi ukrán hazánk*”. A nem ukrán nemzetiségű tanulóknak, amennyi-

ben teljes jog- és esélyegyenlőség van vagy lenne az országban, nem egy tükörfordítású, de még csak nem is egy adaptált fordítású tankönyvből kellene tanítani a bevezetést a tudományba, hanem egy speciálisan számukra, az népük történetére épített tankönyvből. Nem tudom, hogy a multikultúrák békés egymás mellett élését hirdető és támogató EU-ban ezt hogyan oldják, oldották meg, s egyáltalán értik-e a felvetett kérdést?!

Mindenesetre az épp véget ért 2005/2006-os tanévben osztályonként a heti óraszám-megoszlás a következőképpen alakult:

1. táblázat

*A történelem és társadalomtudományok tárgyi
és óraszám szerinti megoszlása
az ukrán általános képzés iskolák 2. és 3. szintjén*

Tárgy (heti óraszám) Osztály	5	6	7	8	9	10	11	
Ukrajna történelme		1	-	1	1	2	2	1,5
Egyetemes történelem		-	2	1	1	1	1,5	1,5
Jogi alapismeretek	-	-	-	-	1,5	-	-	
Etika	1							
Ember és társadalom							1	

(Forrás: *Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának tájékoztatója*. 2005/9. 24. és 28. old.)

Maradt tehát a lineáris tantervi szerkezet, vagyis az általános képzés iskolák második szintjén kezdjük el és a harmadikon, a középiskola végére jutunk el napjaink tör-

ténéseihez. Nem egységes történelem tárgyat tanítunk az iskolában most sem, hanem, bár kronológiailag párhuzamosan, de külön óraszámmal és tankönyvvel rendelkezik a világtörténelem és Ukrajna területtörténete.

Jelenleg Ukrajnában a magyar és az orosz etnikumú lakosság rendelkezik teljes ciklusú anyanyelven történ általános képzéssel. Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma azonban engedélyezte a nemzeti történelemoktatást is, ám nem az állami kötelező órakeret, hanem az iskolai, választható keret terhére. A lehetőséggel a magyar és orosz tannyelv iskolák zöme élte, mint már fentebb említettük. Ezt viszont nem lehet általános jellegnek venni, mivel az anyanyelv és irodalom oktatása sok órát tölt ki a kötelező keretben, ezért a világirodalom nem került ezekbe az iskolákban a kötelező tárgyak sorába, míg erre az állanyelven oktató intézmények mindenhol heti két órát kaptak. És itt érvényesül az a csapda, amit szinte lehetetlen kikérülni, mivel a járás tanügyi vezetése és az iskolák igazgatósága kényszerpályára került azáltal, hogy az iskolai keretre felhasználható órákból választaniuk kellett, mire adnak - a nemzeti történelemre vagy a világirodalomra. Lelkiismeretes oktatónak, pedagógusnak és vezetinek ez majdhogynem azt jelenti, melyik kezét vágja le, a jobbat vagy a balat (elnézést a durva hasonlatért, de ez ennyire komoly dolog). Elkezdődnek a belső és külső látogatások, mérlegelések: amennyiben a végzős gyerek bölcsészként valamely nyelv és irodalom szakra szeretne felvételizni egy felső fokú oktatási intézménybe, akkor ott a kérdések 1/3-a a világirodalomból kerül majd ki, tehát elengedhetetlen annak oktatása, meg hát azért is, mert annak ismerete egy magát képzettnek tartó ember általános műveltsé-

géhez hozzátartozik. S ezzel gondolom, senki sem száll vitába.

Azt, hogy hová tartunk, csak úgy tudjuk meghatározni, ha tudjuk, honnan jöttünk. Fokozottan így van ez egy nyelviileg kisebbségben lévő közösséggel, ahol az önazonosság kialakításában, építésében és erősítésében a nemzeti történelem eseményeinek, jeles személyiségeinek ismerete döntő szerepet játszik. Ezért elengedhetetlen, hogy ismerjük népünk múltját. Tehát a nemzeti történelem oktatása nemcsak az általános műveltség mentális megismeréséhez járul hozzá, hanem felként a felnövekvő nemzedék egészséges, teljes értékű etnikai és önazonossági képének kialakítását segíti elő. Ha biztosan tudjuk, hogy olyan nyelvi és kulturális közösség része vagyunk, amelynek egykori és mostani tagjaira büszkén nézhetünk, talán nem alakul majd ki az a „másodállampolgári” érzés, mellyel sok, a jelenlegi magyar állam határain kívül rekedt és élő nemzetársunk küszködik nap mint nap. Tehát a felelősség is ott van a háttérben, amikor arról gondolkodik az oktatási intézmény vezetője, adjon-e órát a nemzeti történelem tanítására vagy sem. Gondolom, a döntések idején a kérdés nem ilyen formában fogalmazódik meg, de valahol ott lapul. S hogy mégis sokszor nem kap megfelelő órászámot vagy oktatási formát a nemzeti történelem, annak okai közé tartozik az is, hogy az általános képzés oktatási intézményekben a második szint iskolatípust végzőknek, valamint a harmadik szinten érettségizőknek csak az állam- és világtörténelemből kell és lehet vizsgát tenniük. Az állami felső oktatási intézmények történelem szakára jelentkezők pedig úgyszintén a fenti két történelem anyagából mérik meg a felvételin.

Mivel Ukrajna 2005. május 19-én csatlakozott az európai oktatási térséghez, azaz a Bolognai nyilatkozathoz, ezért már a 2004/2005-ös tanév érettségijén lehet vé tették - kipróbálás céljával - az ún. küls vagy független tesztelési formát történelemb l, ami már egyszerre volt és/vagy lehetett felvételi vizsga is a fels oktatási intézményekbe szakirányú képzésre való jelentkezés esetén. A tesztek tematikus részei a következ képpen álltak össze százalékos megosztásban:

- A kérdések 25%-a Ukrajna történetének a kezdetekt l a 20. század elejéig tartó id szakából kerültek ki, azon belül korszakonként:
 - 35%-ot tett ki a kezdetekt l 1569-ig tartó történelem;
 - 35%-ot az 1569 és a 18. századból származó kérdések;
 - 30%-ot a 18. század és az 1914 közötti id szak.
- A kérdések 50%-a Ukrajna történetének a 20. századi és 21. század eleji id szakaiból kerültek ki, azon belül korszakonként:
 - 50%-ot tett ki az 1914-1939 közötti id szak;
 - 50%-ot tett ki az 1939 és a 21. század eleji id szak.
- A kérdések 25%-a az egyetemes történelem teljes 20. századi és a 21. század eleji id szakából kerültek ki, azon belül korszakonként:
 - 50%-ot tett ki az 1914-1939 közötti id szak;
 - 50%-ot tett ki az 1939 és a 21. század eleje közötti id - szak.⁸

A feladatok korszakokon belüli szám szerinti megosztását a 2. számú táblázat mutatja.

2. táblázat

s/sz	Korszakok és területek	A feladatok száma
	<i>Ukrajna története a kezdetektől a 21. század elejéig</i>	
1.	Ukrajna korai története és a középkor (1569-ig)	5
2.	Kozák-hetmani időszak (1569 és a 18. század első fele)	6
3.	Az ukrán földek a 18. század második felében és a 20. század elején	5
4.	Ukrajna története a 20. század első felében (1914-1939)	11
5.	Ukrajna története 1939 és a 21. század elején	15
	<i>Egyetemes történelem a 20. században és a 21. század elején</i>	
1.	Egyetemes történelem a 20. század első felében (1914-1939)	11
2.	Egyetemes történelem a 20. század második felében és a 21. század elején	10
	Mindösszesen	63

(Forrás: *A történelem Ukrajna iskoláiban*. 2006/1. (57), 18. old.)

Ez az érettségi forma a száraz tényanyag tudásán túl szeretne volna a tanulók készségeit és képességeit is ellenőrizni, mivel az eddig használt tételes szóbeli vizsgaforma csak a tényekre volt kíváncsi. Ez a törekvés a bolognai folyamatot saját oktatási rendszerébe integrálni akaró minden országra jellemző, nem új keletű, legalábbis Ukrajná-

ban nem. A fentebb már említett 1958-as szovjet iskola-reform ugyanezeket a kérdéseket hozza felszínre, hogy térjenek vissza az 1920-as évek rendszeréhez, amikor a tankönyvek és az oktatás tényanyag-mennyiségét csökkentették, hogy több idő maradjon a tanulók alkotó jellegű önálló munkájára. Az új külső vagy független tesztelési módszer szerint összeállított feladatsorok hatékony megoldásához újra a tényanyagtudáson kívül a készségeket és képességeket is fejlesztő oktatás kerülhet előtérbe. Utóbbiak felerősödött jelenléte volt tapasztalható a Magyarországon 2005-2006-ban bevezetett új történelmi érettségi forma- és tartalomváltásban is. Ám, mint az a fentiekben is kiderült, nincs új a nap alatt, még az oly nagyszerűnek kiáltott, egységes európai oktatási térség néven „elhíresült” rendszerben sem. Legalábbis a történelemtanítás terén nem hozott (eddig) forradalmi változást, csak ciklikusan jutunk el újra a poroszoknak nevezett tényanyag biflázásához! a készségek és a képességek alkalmazásának újbóli megerősítéséhez. A szomorú csak az Ukrajnában, hogy mindez – a feladatok szám és tartalmi jelzői terén tényszerűen kimutathatóan — egy erősödő nacionalizmussal párosul. Azt, hogy az iskolai történelemoktatás Ukrajnában is, mint egykor a Szovjetunióban, több mint egyszer tárgyoktatás, nyíltan elismerik és hirdetik, hisz annak tanítását az állam szervezi, tehát az ország politikai irányvonalát tükrözi és közvetett módon államalkotó szerepe van.⁹ Erről ír Sztaniszlav Kulycsickij történészprofesszor is, miszerint „*Ukrajna állampolgárai a honi történelemtankönyvekre úgy tekintenek, mint az államalkotó folyamat elemére, az ország területi elkülönülésével egy szinten, nem engedvén*

meg a kett s állampolgárságot és a kett s államnyelvet, meger sítvén a nemzeti szimbólumokat, mint államiakat.”¹⁰

Az utolsó két gondolattal visszatértünk az egykori szovjet birodalom történelemoktatásának nemcsak tartalmi, megvalósítási, de sajnos még eszmei és ideológiai alapjaihoz is. S hogy az ország Európai Unió felé való politikai tájolóadásának lesz-e majd kihatása az oktatás tartalmának változására is, azt majd csak id múltával tapasztalhatjuk. Ám hogy a folyamat nem lesz gyors, azt már most meg lehet jósolni.

JEGYZETEK

- ¹ *Történelemtanítás az iskolában.* 1959/6. 3. old.
- ² A történelem egységes tanítása. *Iztorija Ukrajniö.* 2003/25-26. 2. old.
- ³ Err l b vebben lásd: Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A nemzeti történelemoktatás Kárpátalján. *Új Pedagógiai Szemle*, LI. évf. 2001. 10. szám, 17-20. old.
- ⁴ Az 5-11. osztályokban 590 órából 308-at Ukrajna története tesz ki.
- ⁵ Az alap és teljes jogú képzés állami szabványa. *Oszvita Ukrajniö.* 2004/5.4. old.
- ⁶ Uo. 2. old.
- ⁷ A szakminisztérium ebben az osztályban oktató tananyag tárgynak a *Bevezetés a történelembe* nevet adta, ám a tanítandó tananyag követelményrendszerében az els fejezet után Ukrajna történetét adja a kezdetekt l napjainkig, kivonatos, de id rendi sorrendben.
- ⁸ Küls tesztelés, a feladatok szerkezete, tartalma, értelmezése. *Történelem*, 2004/2005-ös tanév. In: *A történelem Ukrajna iskoláiban.* 2006/1.(57), 18. old.
- ⁹ Ugod Olekszandr: Az ukrán történelemoktatás tartalma a kortárs orosz történetírásban: birodalmi sztereotípiák és mítoszok. In: *A történelem Ukrajna iskoláiban.* 2006/1. (57), 10. old.
- ¹⁰ Kulycsickij Sz.: A haza története az iskolai tankönyvekben. In: *A hét tíkře.* 2002. augusztus 3-9.